

היצידה ההיסטורית של ת. ש. אריד

(על „מלך בשר ודם“ ו„מלחמת בני אור“) / מאת דוד ארן

סם הגיזל את משהו של חוגי, ונתש ארסי נוכשו, הבעשה בתפילה המורידה גשם ועוצרתו — כל אלה אין להם ביום כמקרים בלבד. וצודק דב סון במאמר הבקורת שלו „בחינות“ כש הוא מזכיר על חזרת שמיר אל המסורת הדתית של עמנו. אין לטעון — כמו בן — שמה שמיר הוא אחד ה„הווי“ רים בתשובה“ כד. סון עצמו. בניגוד לריאלים של יתר פרקי הספר יש כאן רומנטיקה ספרותית — הימניום רומנטי כמשקל שכנגד האהומניום המו“ רני. ודוקא „פרקי חוגי“ הם הפרקים היפים ביותר בספר — ולא רק בגלל הרגש האנושי החם המפעם אותם: דוד קא בהם מגיע הספר לאחדות גמורה בין הצורה והתוכן. וכאן עלי להעיר כמה הערות פורמאליות על לשון הספר ואופיו של התיאור שבו. דברנו על הניתוח החברתי-היסטורי המונח ביסודו. הבלסת גורמים כלכליים-מעמדיים היא גישה מודרנית — בני התקופה היא. היו רחוקים ממנה. סופרים ההולכים ביצירותיהם אל נושאים היסטוריים בדרך זאת מקרבים את הנושאים הללו גם מבחינות אחרות אל זמננו — בעיר קר בלשונם ולשון דמויותיהם. ליאון פויכטוואגנר, בספרו „מלחמת היהודים“ ו„הבנים“ שתקופת ההתרחשות שבהם קרובה באופן יחסי לתקופת החשמונאים, הרחיק אפילו לכת עד כדי כך, שתרגם את התואר העברי „רב“ במלה האקדמאית המודרנית „דוקטור“... ואי לו משה שמיר השתמש בספרו בלשון שהוא הגדירה בעצמו כ„עברית מש“ נאית-מודרנית“. אין אני טוען נגד „חור“ סר העממיות“ של השפה הזאת. במ„ לך בשר ודם“ לפנינו — בפעם הראשונה בתולדות הפרווה הצעירה — פרוזה אפית, אמנותית. לשון הספר מצטיינת במוזיקליות רבה, בריתמוס חזק ובכוח בטוי בלתי-מצוי — דוקא משום שמקורה בשפת המשנה. אך בני גוד לגישה הסוציולוגית „מקרבת“ — מרתיקה אותנו השפה מן הזמן שלנו וטגבירה את ה„דיסטנץ“ אל הנושא. זאת ועוד. ב„מלך בשר ודם“ התרוק משה שמיר מהפרוטוקוליות התיצונות, וב עיקר הנפשית, של התאורים בספרו הקודמים, אך הוא לא הגיע אל התאור המיוחד לספרות הריאליסטית הבדולה ששם הוא יוצר „אחירה“, ממ חיש לנו את המסיבות בהן מוסבר המתרחש בעלילה. תאוריו של שמיר ב„מלך בשר ודם“ הם חזקים ויפים מאוד — אך יש בהם מן האקוטיים ההיסטוריים המקרב את ספרו (יחד עם הלשון) אל הספרות הרומנטית-היסטורית שהיא מהווה כיום (בדרך כלל) את המזון הרוחני הקלאסי לבני הניצורים (קור ואדיס, „בן חור“). עכ שיו מתברר לנו, מדוע כה שלמים „פסי קי חוגי“: התוכן הרומנטי הוסף כאן לחלוטין את הצורה שיש להגדיר אף אותה כרומנטית.

את ב„מלך בשר ודם“ היו מגמות שונות וסותרות זו את זה — הרי המגמה של המחזה „מלחמת בני אור“ היא ברורה ואחידה הרבה יותר. זהו עיצוב של מאבק רעיוני. לשבחו של המחבר יאמר כי א) אין מאבק רעיוני זה מופשט, אין הוא מתנהל בצורת ויכוחים אקדמיים אלא הוא צמוד בולו להתפתחות הדרמטית של המאורעות והנאבקים הם נושאי המאורעות עצם — וב) בניגוד להרבה „פרקים אי דואלוגיים“ ביצירות הפרווה הצעירה עד כה וביצירותיו של משה שמיר עצמו שניסוחם היה טריביאלי עד מאוד — מבטאים גיבורי המחזה את עצמם ואת זולתם בצורה קלאסית ממש.

„מלחמת בני אור“ היא הטראגדיה של „איש הצדקה“ שמעון בן שטח. בארץ יהודה מתנהלת מלחמת אורחים זה שש שנים, מלחמה בין ינאי, המ„ לך הרשע“ אשר ניתק את כל הקשרים אל העם ושולט בעזרת האריסטוקראטיה הצדוקית ושכיריו היווניים לבין החלק הקיצוני של הפרושים המו“ רד במלך. בראש המרד עומדים (במת זה) יוסי בן שמעון אשר הרג בשר עתו את אנדרוס בן אנדרוס, המוכסן והיה נאלץ להמלט למדבר יהודה, שאול בן אבטינס הכותן שעוד בימי יהודה אריסטובולוס נתן מחסה לשמעון בן שטח וניהק את קשריו עם מעמדי (המשך בעמוד 2)

גת ה„צדוקים“ מצד אחד ואת ה„ספרו“ שים“ — מפלגת העם מצד שני. אנו רואים כיצד המלך „מתמרן“ בין הכוחות ומממן את מסעות הכיבוש שלו. לעינינו נאנק העם תחת עול המיסים הכבדים הישוללים מעובד האדמה את מרבית האדמה את מרבית יכולו הדל. העם הנחון לשרירות ליבם של המוכים סנים, אותו עם שהיה מוכן להקריב את הכל למען חירותו בימי ראשוני החשד ולפנינו הפלוגתא בין כוחות המבטאים ולפנינו הפלוגתא בין הכוחות המבטאים את אותו העם: הקיצוניים — ובראשם יהודה בן טובאי המשתמש בחוקי התורה למען טובת מפלגתו ולעומתו שמעון בן שטח העומד על האות הכתובה גם בעת חוסר האונים של הסנהדרין הפלור שי בענין אנדרוס בן אנדרוס, הוא הובע כיוסי בן שמעון, שעשה דין לעצמו והרג את רוצח אביו — להסגיר את עצמו לרשותו) וחוגי המעלה בעל התורה שבלב (שעליו ניחר את הדיבור). אנו רואים את הממלכות והי לניסטיות המושחתות בסביבה, שינאי מתחיל ללכת בדרך בהשענו ניכח סיר רוב העם לתחום. על חיל יהני שכיר. — אם ינאי עצמו — המלך הרשע — אינו נושא על הקורא תמיד — הרי בכך אשמה ההיסטורית. וכאן אולי אחד הקשיים עיקריים בכתיבת יצירות היסטוריות כיום. לתקופתו של שקספיר היה קל יותר, או חסד היה החוש ההיסטורי — החוש לגבי ההבדלים בבעיות ובהלך המחשבה של האנשים בתקופות שונות. כתיבתם היתה — מאותה סיבה — פרגמטית, על הקורא והצופה היה להסיק במישרין מסקנות מן העבר — לגבי ההווה. לא כן אהר נה. אם כיום, שלובים ורבוקים מאבצי השחרור החברתי והמלחמה על קיום האומה ושהרורה, אם לגבינו קידמה הרבותית וקידמה סוציאלית זהים כמי עם — הרי בעבר הרחוק לא פעם היה דווקא מלך רשע וצורך העם מציל את האומה מכליון (כך אירגן, למשל, את אב, מלך ישראל, שנחשב בהגוף כסמל העושק, ברית ממלכות נגד האשורים הפולשים ומנע על ידי כך את תורבן שהי הממלכות גם יחד). כך אנו רואים את ינאי במלחמתו נגד ערי החוף היורניות שהחזיקו בידיון את המוגנופולין על סהרדים וניצלו על ידי כך את עמי ארץ-ישראל, כך אנו רואים אותו מארגן את ההתנגדות לקליאופטרה, מלכה מצרית הפולשת, ואנו מזדהים אתו במעשים אלו. אך לא ההיסטוריה בלי בר גרמה להצמדת המלך הרשע במרכז הספר. ב„מלך בשר ודם“ עיבר כחוט השני הניגוד בין ינאי לבין אבשלום, אחיו. אותו ניגוד הוא פרי אמצאתו התפשית של שמיר (דומני שמלבד השם לא ידוע הרבה על אבשלום ההיסטורי) והוא אולי אותו היסוד העושה את הספר, בכל זאת, לרומאן. והנה ניגוד בין אדם חזק, איש המעשה שאינו נרתע מכל מעשה פשע לבין איש-מוסר שאין בו כוח מעשה, כאן חוזר מוטיב אשר מצאנו אותו ביצירות אקטואליות בפ“ רונה הצעירה, מוטיב איזהומני וריאקי ציוני, אותה „איהומניות“ המושאלת מהפרווה המודרניסטית העולמית (בעיר קר זו שמעבר לים) מתבטאת גם בתכונות תיאורי זרעות בספר. אין כוונתי רק לתיאור המפורט של עינוי חוגי המעגל ולטבח וקני ענה במקדשו של אפולון — אלא בעיקר לאותו קטע המספר לנו עד לפרט הקטן ביותר כיצד שוחטים אדם (ההוצאה לתורג של זואילוס, שליטה של דאר, אחרי כריתת הברית הנוגדנית בין ינאי לבין תלמי לטירוס).

בניגוד לאיהומניום המודרני הזה מצויים כספר פרקים מופלאים המבועים ברגש אנושי עמוק: כוונתי לעלייתו של חוגי המעגל ירושליימה. כמו אצל כמה דמויות אחרות אין שמיר עקני ביותר בעיצוב דמותו של חוגי. יש בעצם „שני חוגי“ ב„מלך בשר ודם“. האיבר קשה העורף שאיננו נכנע למלך ואיננו מוותר על חירותו והוא זוד: חרוך רגליים מתוך למעגל השעבוד — וחוגי המשתף עצמו בסבלותיהם של שטוטי האדם ועוזר להם באמצעים שהם בדרך הטבע ובאמצעים של נס. חוגי זה — שהוא כולו רמז לישו הנוצרי — מהווה לל גיכים — ולא רק בעיני העם. מע שיה המסופרים בספר במישרין, איננו על פי רוב, בדרך הטבע, המעשה בקר

האם היה זה מקרה שיצירתו הגדולה הראשונה של משה שמיר הפליג אל זמנים רחוקים? עד כה לא זכינו לירצרות גדולות ממש, מפרי עטם של סופרינו „הצעירים“, מלבד הסיפורים של ס. יזהר שאות הפרווה שלו מגדירה הבקורת, ובצדק, כפרווה לירית. הכשר רונת האפיים בחבורה — ובראשם עומד בלי ספק משה שמיר — לא נתנו — עד הופעת „מלך בשר ודם“ — יצירה שתשמה ברמה האמנותית לפרווה היוהרית, במה להסביר את הבר הזה? האמן הלירי הוא „סובייקטיבי“ מטבעו — הוא מבטא את האני העומד מול העולם ובעיניו. ואילו האמן האפי הוא „אובייקטיבי“ — הוא מעצב את העולם עצמו. הליריקן חורף את מטפטו על העולם — גם ביצירת האפיקון ישנו טיפוט, אלא שזהו מטפטו של המציאות עצמה. האפיקון זקוק, איפוא, למציאות שכבר נתרן מספטה — למציאות מגובשת. איליה ארנבורג הסביר, בשעתו, את כשלונו של הספרות הסובייטיה שלאחר המלחמה בשינויים הכבירים והמהירים החלים תדיר בהי ברית-המועצות. הסדרות לו, לסופר, נקודות אחיזה, ואם שם כך — לא כל שכן אצלנו. שם ישנו, לפחות, עמים היושבים על אדמתם. אצלנו בשנה כל גל של עליה את פני הארץ וגורף אתו כל נקודות גבוש שכבר קיימות. אין המציאות הזאת קרע פורה לאפיקה. במקום הסיפור האישי האמיתי טופיע הסיפור הלירי (למי של יזהר) — ובצידו ליריזמים כוזבים וכצורה פופולרית — הרפורטגי והסיר פור הרפורטגי שכבודם במקומו מונח, אלא שאין הם אמנות אלא אילוסטרציה לניתוח מדעי-פובליציסטי מופשט.

כאן נעוץ, לפי דעתי, השורש לפנייתו של האמן האפי המובהק משה שמיר אל עבר עמנו. כי הרי מציאותו של העבר הזה היא כשבילנו מציאות „גמור“ רה“ ולכן היא ניתנת ביתר קלות לעיר צוב אפי ודרמטי.

ציונו מבקרים כי „מלך בשר ודם“ הוא בעצם הרומאן הראשון של משה שמיר. נכון הובר שספרו הקודמים שהיו להם ממדים רחבים, לא היו, בעינינו, רומאנים. „הוא הלך בשדות“ היתה נובלה שנתרחבה, משום מה, לתיאור כולל של חיי קיבוץ, אך לא היה קשר אורגני בין תיאור זה לבין העלילה המתרחשת. בצדי הדרכים, ב„בתחת השמש“ שלטה שיטת הפרספקטיבה שיטה השוללת ראייה אובייקטיבית ועובדת מנקודת ראות אתה לשניה. ובטו יורו“ צויין על ידי המחבר עצמו כסח“ רונת פרקים שאינה רומאן, מחרונת שפרקיה היו בתלקט מעוצבים עיצוב אמנותי ובהלקט הגדול לא היו אלא רפורטאזיה. אמת היא כי ב„מלך בשר ודם“ כצוייה, זו הפעם הראשונה ביצירת שמיר, ירעה אפית רחבה וראיה אובייקטיבית. אלא שגם ספר זה איננו רומאן במלוא טובן המלה אלא פחות מזה וגם יותר מזה. בנין היצירה של שמיר הוא רופף, אין לו „סיום“ — אלא המשך ביצירה אחרת, אין להבין במלואו את תוכנה של היצירה ואת הרמזים שבה בלי דעת עובדות שאינן כלולות בה — אלא שבן האומה חייב לדעת אותם מהמקורות ההיסטוריים. „ההיסטוריה“ של שמיר משחזרת את המאורעות עצמם שיתזור אמנותי ופר“ קים-פרקים עולה לפנינו גורל האומה במוחשינות המלאה. הסיפור המדעי היי בש על העבר עם הניתוח המלוח אתו הוסף לאפוס. ואין זה משנה אם חל“ קי האפוס שייכים כולם לאותו הסוג האמנותי או שהם לובשים — בצורה המקורית מאוד של שמיר — פעם צורת רומאן ופעם צורת מחזה. בצטטו בתחילת המחזה את סיום הרומאן, קר בע משה שמיר עצמו את הקשר בין היצירות.

„מלך בשר ודם“ הוא ספר גרול, ואין זה פוגם בגדולתו, אם נציין שהוא איננו אחד באופיו. מצד אחד זהו יצירה ריאליסטית שהשקפת עולמו המרכסיסטית של מתברר ניכרת בתמונה שהיא מצירת על התקופה הנידונה, זאת היא המונה בה בולטים הייסים הכלכליים-מעמדיים בזמנו של ינאי המלך. אנו רואים את ה„אריסטוקרטיה“ הכוהנית החולשת על אוצרותיו העצומים של בית המקדש, את המוכים סנים והסוחרים הגדולים — את מלך

היצירה ההיסטורית של מ. שמיר

(סוף סדרף 1)

וניתאי, בנו של שמעון בן שטח. משה שמיר השתמש במחזה שלו כתב ליות של ואדי קמראן והעמיד במרכז צבא המורדים את „אנשי יחד“, הכת, שאת תקונו מכללה אחת המגילות הגנוזות. כן הוא מביא בראש ההמך נה הראשונה קטע מתוך „מגילת הרוי דיות“ ושם המחזה אף הוא לקוח מאחת המגילות.

שמעון בן שטח שפסל את ינאי כמלך וכונה גדול ולא נרע מעולם לומר לו את אמתו במפורש — אינו שותף למרד. הוא מתנגד לשפיכות דמים, וב עיקרו הוא חושש, כי גם הנצחון על ינאי לא יביא את הצדק, כי הרי גם המלך הרשע הוא מצאצאי מורדים למען חירות וצדק, וכך אנו מוצאים אותו בפתיחת המחזה בגורן שלו בכפר מציפה כאשר הוא ותלמידו שמעיה חובי טים פשתים כדי מחיתם, רק כאשר נודע לו מפי אחותו, שלומית המלכה, שהמורדים התחברו אל דמטריוס אויב קירוס, בן בנו של אנטיוכוס הרשע, הוא מחליט לעשות מעשה: לדבר אל ראשי המורדים שיסתלקו מן הכרית הטמאה הזאת ויעשו שלום עם ינאי ולתבוע מן המלך שיגויח כתר וכהן נה למען החנך את אחותו של העם נוכח סכנת האויב החיצוני. שליחות זו שהוא מטיל על עצמו מסתיימת בכשלונו כפול.

בהתאם לשליחותו הכפולה של שמיר עון בן שטח ולכשלונו הכפול נתפס החת העלילה בשני גלים גדולים — הדבר הזה הביא לידי חלוקה מירמאי לית של המחזה לשני חלקים נאשר התוכן הפנימי צמוד להפליא לתוכן החיצוני — התפתחותם של המאורעות המלחמתיים, מאורעות הפתיחה מתרחשים — כאמור — בגורנו של שמעון

בן שטח במצפה — עד להופעתה של שלומית ובסיה הבשורה על הכרית הטמאה. בתלק הראשון עדים אנו לדבר כו של שמעון אל מהנה המורדים ול ארמונו של ינאי בשכם. בתחילת החלק השני נמצאים אנו שוב בארמון בשכם, אלא שהפעם מצויים בו המורדים שבו ראי הנצחון אחרי מפלתו של ינאי אל מונה הרביעית מובילה אותנו אל אלה סגוריון, המצודה בהרים אליה נמלט המלך המוכה ומסתיימת בהוצאתם להורג של ראשי המורדים שנפלו בפת אשר שמעון בן שטח בשליחות הש לום של עזר לטמון להם, — בסיום אנו הוזרים שוב אל הגורן במצפה. המנוח השיא של המחזה הן התמרי זה השניה והרביעית ובהן מתנהל עי קר המאבק הרעיוני כאשר מהלך המ עשים חורץ את גורלו של המאבק הזה: כשלונו של שמעון בן שטח: בעצם הוויכוח הדמטי המשולש ינאי — שמעון — שלומית מגיעות הידיעות על פלישתו של דמטריוס ועל התקפי תם המשולבת של המורדים. — וכי „שיתות השלום“ כשהמורדים נכנעים לשמעון ונצאים לינאי המוכה — נהיה זה עליהם את המכה היצחק בעזרת פרשיו, אשר אותם הפרשים אשר העז רם מן המערכה גרמו בשעתו למפתת המלך.

מי הם הצדדים במאבק? הם מגויי רים את עצמם — כאמור — בצורה ברורה ביותר. כאשר ראשי המורדים מו בלים לגרום, אמר ינאי ליוסי בן שמעון: „יהי לך הנצח — ולי הנצחון. שוטה שבעולם, עכשיו שרגעך ספר רים עדין נתעקש אתה שלא לראות, כי אין חסא תופש בי כלל? לך ולי שכמותך גורים יש, גידרי איסור והי תרי אין גורים למלך בעמו, אני — רצון האלוהים עלי אדמות, אני — כוחו של ישראל, תפארה של יהודה, קדושתה של ירושלים, רק מפני חסא אתר חייב אני להישמר — מפני החולי שהי למרות האידיאלוגיה הנאת שבאה להצדיק את חוסר מצפוננו של המלך במלים שיש בהן — על כל פנים — הור מלכות אין אהדתנו נהונה לינאי כשם שהיתה נהונה לפעמים ברומאן. מכאן אחרות היתר של המגמה במ חנה, אמנם גם המורדים אינם נקיטו גם הם מחרימים את סוסייהם ומטוריהם של פשוטי העם, גם הם מתחברים אל אויבי האוכה, אך לערבים, למשל, ההובעים תמורת הברית אתה שתימסר להם עבר הירדן מורה על הישובים היהודיים שבה, עונים המורדים, כי אין המולדת עומדת למכירה ואילו ינאי ממלא את תביעת הערבים בלי נקיפת מצפון.

יוסי בן שמעון — שהיה דמות צר וית ברומאן — עומד בכרכו של המ חנה, הוא המהפכן החילוני בין המורדים, מבטו מופנה אל העולם הר חב בו הוא חונה את נצחון הכרד למען הצדק עלי אדמות. אך יחד עם זה הוא הראשון לאכול את פרי הנ צחון ומשתעשע בדעיון לרשת את של טונו של ינאי, לאכול על שולחנו ולש כב על יצועו. בניגוד לשאול בן אבי טינס, בעל הלהט הדתי וינאי, בנו של שמעון בן שטח, האנושי ביותר שבין שלשת ראשי המרד.

הישותף לשני דמויות הנשים הרי הוריות — שלומית המלכה ונעמיה, אשת יוסי בן שמעון, הוא הרצון לש לוב, שלומית — כאחיה שמעון — רוצה לשום קץ למלחמת האזרחים. אך בניגוד לו אין היא רוצה בהסתלקנה של ינאי מכס המלכות ומהכהונה: היא ינאי ולסוף צדקתו של שמעון. היא ינאי בה את בעלה, הגבור, על אף ידיעתה את רשעותו והיא אורבת את אחיה: היא חולמת על אחדות הגבורה והצדקה, אך בינתיים נאלצת היא — שליחת האלוהים בבית חש מונאי — כדבריו של שמעון בן שטח — לגנון על מעמדה ועל מעמד בניה. וכך היא הופכת לאותה לבואה המוכנה לט רוף אויב למען גוריה. במלך בשר ודם — שלחה שלומית רוצחים לביתו של יוחנן בן פתורה להמית את בנו העתידה להיות אשת ינאי במקומה, וכך היא הורגת במחזה את נוסיס, מלגשו המצריהיונית של המלך אשר הטעה את בני המלכה במצוות ולמענו כדי לרשת את מקומה — אלא שמתברר כי לא היתה אלא כלי בידיו.

אם שלומית רואה את עמדתה גם כבטוי עמדת האומה כולה — הרי אין לנעמיה, אשת יוסי ובהו של חוני המעגל כל ענין במדיניות הגבוהה. היא אינה רוצה בשולחן מלכים ובי צוע מלכים, היא אינה מתפעלת מחלום בעלה על הגאולה העולמית, רק דבר אחד בפייה: שיוסי ישוב לכפרו ויכנה בית למענה ולמען בנם.

אטיפס, הצבד האדומי הנאמן — מטי

שיך בתפקידו שאנו יודעים אהו מן הרומאן: לשחק בין הכוחות ולבסס את מעמדו ואת מעמד ביתו. וכשינאי — בתמונה השניה — שם את עטרתו על ראשו באומרו שרק למלך נכרי ישמעו בני יהודה — אנו מקבלים את זה כס מל ורמו לכאות. שמעון בן שטח, זעזוע קשה עובר עליו. בתחילת העלילה הוא ניסח את עמדתו: „... צדק אין מבקשים אותה, צדק אינו ניתן, לא מידי כל אומה שבעולם, ולא מידי כל הרב שבעולם, לא מידי כל צדק שבעולם. צדק דרכו שהוא צומח, מקרקעו של עם, מאדם שסייע לחברו בשעת הדחק, מבית שנה תחת דלתו לאביו, מאדם שנהג שנהג באשתו, מבן שנהג כבוד באביו, מחבר שלא הונה את חברו. צדק כמוהו כהיטה וכשעורה, לא בארץ אחרת תמצאו — אלא בארצך, לא בארמה אחרת — אלא באדמתך, לא במלכות אחרת — אלא במלכותך, ואילו דבריו בסיום הם שונים מאלה בתכלית, לא חר שהמורדים נלכדו בפה, שהוא, בלא יודעים, טמן להם והוא מתיסר ביסורי שאילה, הוא איכר: „... האלוהים גדול הוא וחכם וצדיק בכל כעשיו הוא והוא הראוי לדעת: כל המבקש לילך נאמן צד, סופו שכל נשבה לדרכם של רשעים, כל המבקש למנוע קרבן, סופו שהוא מביא את אחיו קרבן למזבח מרצחים, כל המבקש לשמור על נקי יוון כפיו — סופו שפיו נבואלית דם, לפיכך בני, אין גדולה באה לעיני לם אלא מכוחם של בני אדם שיבואו ויבצלים וכדמותם היתה גאולתם. הכל ראויים לגאולה, וכל דור ראוי שיבוא בו נשיח בן דוד, הכל ראויים לגאול לה — על חסאיהם וטומאתם, על שפיר כת דמים שבהם ועל כל שאר דרכיהם, דרכי אנוש. אין גאולה נבנית אלא במה שנבנים הימנו חיי אדם. אין לב נים ואין חומר אלא איש וחיו, אין נצחון — אלא במלחמה!“

לו היה המחזה נגמר בדברים אלה היתה „האקטואליות“ שלו שלמה, אולם אזי היתה נפגמת גם האמנות שבו וגם האמת ההיסטורית — כי הרי נצחוננו של שמעון בן שטח — נצחונם של הפרושים בא בהיסטוריה כנצחון „אבו לוציוני“ — באמצעות „שליחותה“ של שלומית — שלומציון, סיום כזה היתה בו יותר מדי בן ה„דידוקטיקה“ המהפכנית, אך שמעון בן שטח במחזה בא לידי הכרה זאת — אינו יכול להשלים עמה, אינו יכול להשלים בכל זאת עם שפיכות הדמים ומתגעגע ל„אהבה שאין בה שנאה“, ולכן הוא כל כך אנושי בשולחו מעל פיו את ינאי, בנו השב ומצטרף אל המרד, באומרו שרק להולי כים בדרך להם פתרונים, ואת שמאי, תלמידו שקיבל — כתלמידים רבים בעולם — את תורת הרב טבלי לקבל את שיעור קומתו והאנושית כדי שילך ויחזיר מגלות אלכסנדריה את יהודה בן טבאי על מנת שזה יעמוד במקומו של שמעון בראש העם. (כזכור שייך יהודה בן טבאי לפלג הקיצוני של הפרושים). וכאן בא לסימו ההיגיוני תפקידה של דמות אחרת — דמיה של הערבי — הסיקאי אבא טליון, „גוי“ זה — יש בו משהו מאפיין של הדמויות הגרוטסקיות כטרגדיות של שקספיר, טרגדותו בדאנה לחמורו בע עם המציאות הטרגיות ביותר מעורר בנו גיחוך ומרפה לרגע את המתהוות בה אנו שרויים ומאפשרת לנו לשאת את אותה המתהוות ביתר קלות, אך כמו אצל שקספיר יש גם כאן משה מציאות לדמות. בפתחוהו אנו רואים את אבא טליון כקרבן של שני המתנות הניצים גם יחד: אלה וגם אלה גוזלים את חמוריו ודווקא את חמורו האחרון נוטלים שליחי המורדים. שמעון בן שטח קונה את החמור ה„טוב“ ומאפי שר על ידי כך את החורמו, ובמקום הזה משלב משה שמיר — כמו במ קומות רבים אחרים בהיסטוריה — שלו — את אחת מאגדות המסורת: באוכפו של החמור נמצאת מרגלית יק רה מכל יקר שאבא טליון לא עמד על טיבה, מרגלית, שהיתה פוטרת את שמעון מכל דאגות פרנסה. אין החוק מחייב את הקונה להחזיר את המציאה — הרי הוא קנה כדיון — אל של דעתו של שמעון בן שטח יש גודל מריון: הוא מוסר את המציאה לבעלה הקודם, וכך אנו רואים את אבא טליון בסיום כשהוא מטרב להפטר משמעון. מה שלא היה בכוחו של שמאי, התל מיד, בויתו ה„תיאלוגי“ עם הערבי (כי הרי אין הוכחות בעניי אמנות) היה בכוח מעשהו של המורה — אבא טליון בא ללמוד את תורת ישראל, כי הוא נוכח לדעת כי לופי היהודים לא בשמים הוא גדול — אלא בארץ. לא באלים נודע כוחו אלא בבני אדם“ ושבעון מסכם את התורה „על רגל אחת: „ואהבת לרעך כמוך“ ובסוף המחזה הוא אומר: „קרב הלום ושב נגדי, נתחיל התורה מראשיתה.“

ללמוד תורה מראשיתה — אין הכ ונה רק ללמוד „גוי“ — הגר — אלא לשמעון בן שטח עצמו. ואותו „ואהבת לרעך כמוך“, איתה אהבת האדם באשר הוא אדם היא נקודת הניצוא. סיום המחזה הוא יפה להפליא, אך הוא איננו פוטר אותנו ממכה סימני שאלה היסטוריו של שמעון בן שטח אינם רק אנושיים מאוד, הם גם אינם עומדים בסחירה לגישה מהפכנית מו

השאלה היא אם חוסר בהירות המי גמה בסיום נובע רק מן הפרובלימי טיקה ההיסטורית או שמא נמשכת אצל המחבר עצמו אותה התרוצצות המגיות שהיינו עדים לה במלך בשר ודם, ומכיוון שגם במחזה — כמו בספר — מרמז הסיום על התחלה, רשאים אנו לצפות להמשך ה„היסטוריה“ שאולי בה הנתן התשובה על כל אלה.